

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.2.12>

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СПРАВЕДЛИВОГО СУДУ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Будніков А.Ю.,

аспірант 2-го року навчання

Сумського державного університету

ORCID: 0009-0006-6374-5220

Будніков А.Ю. Міжнародні стандарти справедливого суду у адміністративному судочинстві.

Статтю присвячено комплексному аналізу міжнародних стандартів справедливого суду та особливостей їх реалізації у сфері адміністративного судочинства. Досліджуються зміст і значення права на справедливий суд як фундаментальної гарантії захисту прав і свобод людини у публічно-правових відносинах, де однією зі сторін виступає держава або інший суб'єкт владних повноважень. Особливу увагу зосереджено на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також на практиці Європейського суду з прав людини як ключовому джерелі тлумачення стандартів справедливого суду. Виокремлюються основні принципи, закріплені в міжнародних актах, практика Європейського суду з прав людини, а також механізми забезпечення справедливості адміністративного правосуддя. Акцентовується увага на актуальних викликах та перспективах удосконалення адміністративного судочинства відповідно до міжнародних стандартів.

У статті розкрито основні елементи права на справедливий суд у контексті адміністративного судочинства, зокрема право на доступ до суду, незалежність і безсторонність суду, рівність сторін і змагальність процесу, розгляд справи упродовж розумного строку, публічність судового розгляду та обов'язковість належної мотивації судових рішень. Обґрунтовано, що дотримання цих стандартів має вирішальне значення для забезпечення ефективного судового контролю за діяльністю публічної адміністрації та запобігання свавільному втручанню держави у сферу прав і свобод особи.

Проаналізовано стан імплементації міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративне судочинство України та визначено основні проблеми їх практичної реалізації. Зроблено висновок про необхідність подальшого наближення національної судової практики до стандартів, сформульованих у рішеннях Європейського суду з прав людини, з метою утвердження принципу верховенства права та підвищення рівня довіри суспільства до судової влади. Окрему увагу приділено потребі забезпечення єдності судової практики, належного мотивування рішень та дотримання розумних строків розгляду справ. Наголошено, що ефективна імплементація стандартів справедливого суду є не лише міжнародним зобов'язанням України, а й необхідною умовою функціонування демократичної правової держави в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Ключові слова: справедливий суд, адміністративне судочинство, міжнародні стандарти, Європейський суд з прав людини, публічно-правовий спір, верховенство права.

Budnikov A.Y. International standards of fair trial in administrative proceedings.

The article is devoted to a comprehensive analysis of international standards of fair trial and the peculiarities of their implementation in the field of administrative justice. It examines the content and significance of the right to a fair trial as a fundamental guarantee of the protection of human rights and freedoms in public legal relations, where one of the parties is the state or another entity with authority. Particular attention is paid to the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the International Covenant on Civil and Political Rights, and the practice of the European Court of Human Rights as a key source of interpretation of fair trial standards. The main principles enshrined in international instruments, the practice of the European Court of Human Rights, and mechanisms for ensuring the fairness of administrative justice are highlighted. Attention is focused on current challenges and prospects for improving administrative justice in line with international standards.

The article reveals the main elements of the right to a fair trial in the context of administrative proceedings, in particular the right to access to court, independence and impartiality of the court, equality of the parties and adversarial proceedings, consideration of the case within a reasonable time, publicity of court proceedings and the obligation to provide adequate reasoning for court decisions. It is argued that compliance with these standards is crucial for ensuring effective judicial control over the

activities of public administration and preventing arbitrary interference by the state in the sphere of individual rights and freedoms.

The state of implementation of international standards of fair trial in administrative proceedings in Ukraine is analysed and the main problems of their practical implementation are identified. It is concluded that there is a need to further align national judicial practice with the standards formulated in the decisions of the European Court of Human Rights in order to establish the principle of the rule of law and increase public confidence in the judiciary. Particular attention is paid to the need to ensure the unity of judicial practice, proper reasoning of decisions and compliance with reasonable time limits for consideration of cases. It is emphasized that effective implementation of fair trial standards is not only an international obligation of Ukraine, but also a necessary condition for the functioning of a democratic state governed by the rule of law under martial law and post-war reconstruction.

Key words: fair trial, administrative proceedings, international standards, European Court of Human Rights, public law dispute, rule of law.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку публічно-правових відносин адміністративне судочинство відіграє провідну роль у забезпеченні ефективного судового захисту особи від неправомірних рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень. Водночас на практиці реалізація права на справедливий суд у цій сфері нерідко стикається з низкою проблем, пов'язаних із процесуальною нерівністю сторін, надмірною тривалістю розгляду справ, формалізмом судових процедур та недостатньою мотивацією судових рішень.

Особливої актуальності зазначені проблеми набувають в умовах трансформації правової системи України, євроінтеграційних процесів та функціонування державних інституцій в умовах воєнного стану. За таких обставин зростає потреба у чіткому дотриманні міжнародних стандартів справедливого суду як орієнтира для організації адміністративного судочинства та забезпечення балансу між публічними інтересами і правами людини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання європейських стандартів адміністративного судочинства досліджувалися у наукових працях таких учених, як В.А. Авер'янов, В.М. Бевзенко, М.А. Бояринцева, І.Б. Коліушко, В.К. Колпаков, Ю.Б. Дмитров, Р.О. Куйбіда, О.М. Пасенюк, Ю.С. Педько, А.А. Пухтецька, Ю.Н. Старилов, В.С. Стефанюк, А.В. Хворостяннікова та інших дослідників.

У наукових публікаціях українських учених увага зосереджується на загальних принципах адміністративного судочинства, питаннях доступу до правосуддя, змагальності процесу та ефективності судового контролю за діяльністю публічної адміністрації. Водночас недостатньо комплексно дослідженими залишаються питання адаптації міжнародних стандартів справедливого суду саме до специфіки адміністративних спорів, у яких держава виступає стороною з владними повноваженнями.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні міжнародних стандартів справедливого суду та особливостей їх імплементації в адміністративному судочинстві України, визначенні їх нормативного змісту, практичного значення та проблем застосування в національній судовій практиці.

Окрему увагу зосереджено на аналізі відповідності діяльності адміністративних судів України стандартам, сформульованим у практиці Європейського суду з прав людини, а також на виробленні пропозицій щодо вдосконалення механізмів їх реалізації в умовах сучасних викликів, зокрема воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Право на справедливий суд є одним із фундаментальних прав людини, передбаченим статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [1]. Воно передбачає можливість кожної особи на відкритий і справедливий розгляд її справи незалежним, неупередженим судом, створеним відповідно до закону, упродовж розумного строку під час вирішення питань щодо її цивільних прав та обов'язків або розгляду кримінального обвинувачення, висунутого проти неї.

Міжнародні стандарти справедливого суду, сформовані в рамках універсальних та регіональних систем захисту прав людини, встановлюють мінімальні гарантії, які мають забезпечуватися в судовому процесі. Їх дотримання в адміністративному судочинстві є критерієм правової держави та показником рівня розвитку національної правової системи.

Варто погодитися з позицією А.В. Бондаренко, згідно з якою в юридичній науці стандарт розглядається як базове положення для формування правових норм, яке саме по собі не встановлює конкретних прав і обов'язків. Воно визначає мінімальний рівень гарантій захисту прав і свобод людини, який держава через уповноважені органи повинна закріпити у національному законодавстві [2, с. 83].

На думку науковців, стандарти адміністративного судочинства становлять систему принципів, правових звичаїв і норм, що визначають необхідний рівень забезпечення прав людини та механізми їх реалізації. До їх основних елементів належать право на доступ до суду, справедливий і публічний розгляд справи незалежним і неупередженим судом у розумний строк, а також ефективність судових рішень і контролю за діяльністю органів публічної влади [2, с. 83]. Стандарти адміністративного су-

дочинства є складовою міжнародних стандартів захисту прав людини та спрямовані на підвищення ефективності судового захисту у спорах між особою та суб'єктами владних повноважень.

У науковій доктрині відсутній єдиний підхід до визначення поняття міжнародних стандартів прав людини та міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Різноманітність дефініцій зумовлена відмінностями у методологічних підходах, предметі дослідження та акцентах, які роблять науковці – від загальнонотео-ретичного розуміння стандартів як мінімальних вимог до прав і свобод людини до галузевих підходів, орієнтованих на конкретні сфери правового регулювання, зокрема адміністративне судочинство.

Для систематизації наукових підходів до розуміння міжнародних стандартів доцільно узагальнити найбільш поширені доктринальні визначення, представлені у працях вітчизняних учених.

Таблиця 1. Підходи науковців до визначення поняття міжнародних стандартів прав людини та правосуддя

№ з/п	Автор	Ключові ознаки визначення міжнародних стандартів
1.	М. Хаустова	Єдині основні принципи та норми поведінки суб'єктів права, закріплені в основних джерелах міжнародного права; визначають обсяг загальноновизнаних прав і свобод та мінімальний рівень їх реалізації
2.	П. Рабінович	Текстуально уніфіковані та функціонально універсальні принципи і норми, що фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і обсяг прав людини та встановлюють позитивні обов'язки держав і санкції за їх порушення
3.	В. Буткевич	Норми, що регулюють права і свободи людини в конкретних сферах життя, визначають механізми застосування загальноновизнаних норм міжнародного права та зобов'язання держав щодо їх забезпечення
4.	С. Шевчук	Загальноновизнані міжнародно-правові норми, що визначають статус особи, перелік основних прав і свобод, обов'язок держави їх дотримуватися та межі можливого обмеження
5.	С. Ляхівненко	Загальноприйняті цінності та ідеї, закріплені в міжнародних договорах і актах міжнародних організацій та реалізовані у практиці міжнародних судових установ
6.	І. Путраймс	Система матеріальних і процесуальних норм та нормативних вимог різної юридичної сили, що узагальнюють міжнародно-правовий досвід регулювання і захисту прав людини
7.	О.Б. Прокопенко	Визнані міжнародним співтовариством принципи, правила, рекомендації та критерії у сфері правосуддя, закріплені в нормативних актах різного рівня застосування
8.	В.М. Пастернак	Сукупність європейських стандартів адміністративного судочинства, що охоплюють справедливий судовий розгляд, незалежність і неупередженість суду, розумні строки, публічність та обов'язковість виконання судових рішень

Джерело: систематизовано автором на основі різних наукових підходів [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11].

Наведені доктринальні підходи свідчать, що міжнародні стандарти розглядаються не лише як формально закріплені норми міжнародного права, а як багаторівнева система принципів, вимог і гарантій, спрямованих на забезпечення мінімально необхідного рівня захисту прав людини. У контексті адміністративного судочинства це дозволяє розглядати міжнародні стандарти справедливого суду як нормативно-ціннісну основу, що визначає зміст процесуальних гарантій, механізми судового контролю за діяльністю публічної адміністрації та межі дискреції держави у публічно-правових відносинах.

Міжнародні стандарти адміністративного судочинства закріплені у низці універсальних міжнародних актів, зокрема у Загальній декларації прав людини 1948 року, Міжнародних пактах 1966 року та інших документах. Водночас ключове значення має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка встановлює ефективні механізми міжнародного контролю через діяльність Європейського суду з прав людини.

Згадана нами стаття 6 Конвенції гарантує кожній особі право на справедливий, публічний і своєчасний розгляд справи незалежним і безстороннім судом, створеним відповідно до закону. До змісту цього права належать доступ до суду, відкритість судового процесу, рівність сторін, а

також обов'язковість проголошення судового рішення. Важливо також, що ці стандарти сприяють підвищенню довіри до судової системи та забезпечують ефективний захист прав людини в адміністративних спорах [1].

Дослідження міжнародних нормативно-правових актів дає змогу визначити основні елементи права на доступ до правосуддя. До них належать рівність перед судом як фундаментальний принцип, що виключає будь-які прояви дискримінації (стаття 14 МПГПП), а також незалежність і неупередженість суду, які забезпечують об'єктивний розгляд справ (стаття 6 ЄКПЛ). Крім того, важливими складовими є процесуальні гарантії, що охоплюють право на захист, презумпцію невинуватості, змагальність сторін і можливість отримання правової допомоги (стаття 14(3) МПГПП, стаття 99 Конвенції III). Не менш значущим елементом виступає ефективність засобів правового захисту, яка передбачає реальне виконання судових рішень (пункт 3 статті 2 МПГПП).

Доступ до суду є першим та найважливішим елементом права на справедливий суд. Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що право доступу до суду має бути не теоретичним чи ілюзорним, а практичним та ефективним. Основні конвенційні вимоги щодо права доступу до суду викладені в рішенні ЄСПЛ у справі «Плахтеєв та Плахтеєва проти України» [12] (заява № 20347/03 від 12.03.2009 р. та в рішенні ЄСПЛ «Меньшакова проти України» [13] (заява № 377/02) від 08.04.2010 р. У контексті адміністративного судочинства це означає, що особа повинна мати реальну можливість оскаржити рішення, дії чи бездіяльність органів публічної влади.

Обмеження доступу до суду можливі лише за умови, що вони мають легітимну мету та є пропорційними. Такі обмеження не повинні знищувати саму суть права. Практика ЄСПЛ свідчить, що необґрунтовано високі судові збори, надмірно формалістичний підхід до процесуальних вимог, короткі строки оскарження можуть порушувати право на доступ до суду.

Отже, право на справедливий суд у сфері адміністративного судочинства має комплексний характер і складається з низки взаємопов'язаних елементів, які сформульовані в міжнародно-правових актах, конкретизовані у практиці Європейського суду з прав людини та імplementовані у національне законодавство України. Для системного аналізу таких елементів доцільно узагальнити їх зміст, міжнародно-правове підґрунтя та національні нормативно-правові акти, що забезпечують їх реалізацію.

Таблиця 2. Основні елементи права на справедливий суд у адміністративному судочинстві: міжнародні стандарти та національне правове забезпечення

№ з/п	Елемент права на справедливий суд	Зміст елемента	Міжнародно-правові стандарти	Національні НПА
1.	Право на доступ до суду	Реальна можливість особи оскаржити рішення, дії чи бездіяльність суб'єктів владних повноважень; допустимість обмежень лише за умови законності, легітимної мети та пропорційності	Ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; практика ЄСПЛ (Golder v. the United Kingdom та ін.)	Конституція України (ст. 55); Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 2, 5)
2.	Незалежність суду	Організаційна, функціональна та персональна автономія суду від органів виконавчої влади та інших суб'єктів публічної влади	Ст. 6 Конвенції; Основні принципи незалежності судових органів ООН	Конституція України (ст. 126); Закон України «Про судоустрій і статус суддів»

3.	Безсторонність суду	Відсутність упередженості судді (суб'єктивний критерій) та наявність достатніх гарантій, що виключають обґрунтовані сумніви у неупередженості (об'єктивний критерій)	Ст. 6 Конвенції; практика ЄСПЛ (Piersack v. Belgium та ін.)	Конституція України (ст. 129); Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 8)
4.	Рівність сторін і змагальність	Забезпечення процесуального балансу між особою та суб'єктом владних повноважень; рівний доступ до доказів і можливість бути почутим	Ст. 6 Конвенції; принцип equality of arms у практиці ЄСПЛ	Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 2, 8)
5.	Розгляд справи упродовж розумного строку	Недопущення надмірної тривалості адміністративного провадження з урахуванням складності справи та значущості спору для заявника	Ст. 6 Конвенції; практика ЄСПЛ (Kudla v. Poland)	Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 2, 193)
6.	Публічність судового розгляду та мотивованість рішень	Відкритість судового розгляду, проголошення судових рішень та обов'язок суду надавати належну мотивацію	Ст. 6 Конвенції; практика ЄСПЛ (Hirvisaari v. Finland)	Конституція України (ст. 129); Кодекс адміністративного судочинства України (ст. 10)

Джерело: створено автором на основі аналізу практики ЄСПЛ та національного законодавства.

Наведена систематизація свідчить, що елементи права на справедливий суд у адміністративному судочинстві перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємодоповнюють один одного. Усі шість елементів права на справедливий суд мають своє відображення в національному законодавстві: Конституція України закріплює право на доступ до суду, незалежність і безсторонність, КАСУ регулює змагальність, розумні строки та публічність. Тобто на рівні нормативного тексту Україна відповідає стандартам ст. 6 Конвенції.

Сучасне адміністративне судочинство стикається з низкою викликів у забезпеченні міжнародних стандартів справедливого суду. Головна проблема – розрив між формальною імплементацією та реальним застосуванням. Незалежність та безсторонність суду закріплені в Конституції, але практика ЄСПЛ проти України містить сотні рішень саме щодо порушення ст. 6 – тобто суди формально незалежні, але реально зазнають впливу.

Перспективи вдосконалення реалізації права на справедливий суд в адміністративному судочинстві України пов'язані передусім не з подальшим копіюванням норм, а з усуненням розриву між їх формальним закріпленням та практичним застосуванням. Для цього необхідно забезпечити реальну інституційну незалежність суддів через вдосконалення механізмів дисциплінарної відповідальності та прозорості кадрових процедур, запровадити дієві процесуальні інструменти протидії затягуванню розгляду справ, а також посилити виконання рішень ЄСПЛ проти України як орієнтиру для уніфікації національної судової практики із конвенційними стандартами.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що міжнародні стандарти справедливого суду становлять систему взаємопов'язаних принципів та норм, що гарантують ефективний судовий захист прав людини. Ці стандарти сформульовані в універсальних (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права) та регіональних (Європейська конвенція з прав людини) міжнародних актах. Їх зміст постійно розвивається та конкретизується через практику міжнародних судових органів, насамперед ЄСПЛ.

Право на справедливий суд є комплексним правом, що включає доступ до суду, право на розгляд справи незалежним і безстороннім судом, публічний розгляд упродовж розумного строку, рівність сторін та змагальність процесу, обґрунтованість судового рішення, ефективність судового

захисту. Кожен із цих елементів має самостійне значення, але тільки в сукупності вони забезпечують справедливість правосуддя.

Міжнародні стандарти справедливого суду не є статичними – вони розвиваються разом із суспільством, відповідаючи на нові виклики. Адміністративне судочинство має бути достатньо гнучким, щоб адаптуватися до змін, зберігаючи при цьому фундаментальні принципи справедливості, незалежності та ефективності.

Забезпечення міжнародних стандартів справедливого суду в адміністративному судочинстві є не лише юридичним обов'язком держав, а й моральним імперативом правової держави. Ефективне адміністративне правосуддя є індикатором демократичності суспільства, рівня захисту прав людини, довіри громадян до влади. Подальший розвиток адміністративного судочинства має відбуватися в напрямку повнішої реалізації міжнародних стандартів з урахуванням національних особливостей та сучасних викликів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Бондаренко А.В. Стандарти права на доступ до суду та справедливого судового розгляду в адміністративному судочинстві. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право*. Вип. 15(27), Т. 2, 2023. С. 81-87. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/%D0%91%D0%BE%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf>.
3. Хаустова М.Г. Міжнародні стандарти в контексті євроінтеграційних процесів в Україні. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. No 2 (89). С. 43–51. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-43-53.pdf.
4. Рабінович П.М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. *Вісник Національної академії правових наук*. 2016. № 1 (84). С. 19–29. URL: https://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-19-29.pdf.
5. Буткевич В.Г., Мицик В.В., Задорожній О.В. Міжнародне право. Основи теорії: підручник. К.: Либідь, 2002. 608 с URL: <https://studfile.net/preview/2266775>.
6. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції: монографія. Київ: Реферат, 2007. 848 с. 5. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/sudovyy-zakhyst-prav-lyudyny-praktyka-ievropeyskoho-sudu-z-prav-lyudyny-u-konteksti>.
7. Ляхівненко С.М. Міжнародні правові стандарти: до визначення поняття та видової характеристики. *Держава і право*. 2011. Вип. 51. С. 666–672. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/097ebfaa-0db3-44d8-be00-490e16fe91c6/content>.
8. Путраймс І.І. Ефективність імплементації міжнародних стандартів прав людини у законодавство України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. К., 2013. 20 с.
9. Прокопенко О.Б. Право на справедливий суд: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Х., 2011. 20 с. URL: <https://surl.li/oddwsp>.
10. Пастернак В.М. Європейські стандарти адміністративного судочинства. *Право і суспільство*. 2017. № 2. С. 106–112. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/2_2017/part_1/21.pdf.
11. Наливайко О.І., Братішко Н.А. Поняття та особливості міжнародно-правових стандартів прав людини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 411-416. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.02.71>.
12. Case of Plakhteev and Plakhteeva v. Ukraine: decision of the European Court of Human Rights (application № 20347/03) (2009, March 12). Ofitsiyniy sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_471.
13. Case of Menshakova v. Ukraine: decision of the European Court of Human Rights (application № 377/02) (2010, April 8). Ofitsiyniy sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_766.

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026